

ГЕНДЕРНІ СТЕРЕОТИПИ В ІНСТИТУТІ СІМ'Ї В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ GENDER STEREOTYPES IN THE INSTITUTE OF FAMILY IN MODERN SOCIETY

У статті розглянуто гендерні стереотипи в сім'ї в умовах соціальних змін, досліджено роль та соціальне становище жінки в суспільстві, а також ставлення суспільства до розвитку та самореалізації жінки за межами сім'ї. Під впливом історичних, соціально-економічних змін у відносинах між соціальними інститутами в суспільстві відбувається трансформація ролі соціального інституту сім'ї. В сучасних умовах соціум переживає суттєві перетворення суспільних відносин, в процесі яких видозмінюються стандарти гендерного союзництва, шлюбно-сімейних взаємин, роль та статуси чоловіків та жінок у суспільстві та сім'ї. Статус жінок акумулює в собі особливості соціально-політичного устрою країни, рівень її економіки, культури, управління, правових норм, він чутливо реагує на глибинні зміни в усіх сферах, у тому числі у суспільній свідомості та ціннісних орієнтаціях.

Роль та становище жінки в суспільстві змінюються протягом усього часу, але змістовна трансформація уявлень щодо її положення, ролі відбулася саме у XX – XXI ст., хоча досі формуванню рівноправного становища жінки в суспільстві заважають різні упередження та міфи.

Встановлено, що для зміни статусу та ролі жінки в сучасному суспільстві необхідно брати до уваги нову систему цінностей, яка покликана зняти напругу в соціумі через практику соціокультурного самовираження, реалізованого в суспільних ініціативах жінок. Цінності та розуміння, що стосуються ролі жінки в суспільстві, регулюються на підсвідомому ментальному рівні соціальної свідомості. Цей показник формується в результаті тривалої історії становлення й розвитку суспільства та набуває найрізноманітніших аспектів, таких як історичний, соціальний, економічний, культурний, релігійний, політичний.

Ключові слова: суспільство, сім'я, жінка, гендерні стереотипи.

The article examines gender stereotypes in the family in the context of social changes, examines the role and social position of women in society, as well as the attitude of society to the development and self-realization of women outside the family. Under the influence of historical, socio-economic changes in relations between social institutions in society, the role of the social institution of the family is being transformed. In modern conditions, society is undergoing significant transformations of social relations, in the process of which the standards of gender alliance, marriage and family relations, the role and status of men and women in society and the family are being modified. The status of women accumulates in itself the characteristics of the socio-political structure of the country, the level of its economy, culture, management, legal norms, it is sensitive to deep changes in all spheres, including in public consciousness and value orientations.

The role and position of a woman in society has been changing throughout the entire time, but a meaningful transformation of ideas about her position, role took place precisely in the XX – XXI centuries, although various prejudices and myths still hinder the equal position of women in society

It has been established that in order to change the status and role of women in modern society, it is necessary to take into account a new system of values, which is designed to relieve tension in society through the practice of socio-cultural self-expression, implemented in women's public initiatives. Values and understanding regarding the role of women in society are regulated at the subconscious mental level of social consciousness. This indicator is formed as a result of a long history of the formation and development of society and acquires a variety of aspects: historical, social, economic, cultural, religious, political.

Key words: society, family, woman, gender stereotypes.

УДК [316.614.5+316.66]:305
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.24.1.6>

Каретна О.О.

к.політ.н.,
доцент кафедри соціології
Національний університет
«Одеська юридична академія»

Постановка проблеми. Актуальність статті обґрунтована необхідністю вивчення гендерної свідомості сучасного суспільства. Гендерні відносини складають одну з важливих якостей суспільного й культурного життя соціуму, а також є важливим показником його цивілізованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попвивчення цієї проблеми представлено в роботах таких науковців, як І. Сушицька, Л. Бондаренко, Г. Турецька, В. Петренко, В. Сукуватий, Л. Попов.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження сучасного інституту сім'ї та гендерних стереотипів в ньому.

Виклад основного матеріалу дослідження. Принцип нерівності між чоловіком і жінкою міцно закріпився у звичаях суспільного життя. В соціумі, керованому гендер-

ними стереотипами, обов'язки жінки зводилися до виховання дітей та підтримки порядку й чистоти в будинку. Однак останнім часом ситуація кардинально змінилася. В сучасному суспільстві у жінок з'явилися зовсім інший статус і покликання, змінилися цінності, потреби, які вимагають перегляду поглядів на жіночу роль у сучасному світі.

Трансформація соціально-політичного життя відбулася в роки другої половини XX ст., коли влада лише номінально регламентувала надання жінці рівних прав нарівні з чоловіком у всіх сферах. Психологічний статус жінки в цей час набував певних властивостей, таких як відсутність почуття відповідальності за себе, своє життя та свій життєвий простір, невибагливість, страх як головний регулятор поведінки, відсутність поваги до приватного життя. Така ситуація значною мірою опосередковується

тим, що гендерні норми поведінки людини постійно підтримуються соціальними очікуваннями оточуючих. Існує гендерний соціальний контроль, який проявляється у формальному та неформальному схваленні, винагороді «правильної» поведінки, а також у покаранні ганьбою, соціальною ізоляцією та презирством поведінки, яка не відповідає моделям «чоловічої» або «жіночої» ролі [1].

Очевидно, що такий аспект ніяк не сприяє здійсненню індивідуальної можливості особи, що призводить до гендерної дискримінації – недотримання прав людини за статевою ознакою. Особливо в таких випадках більшою мірою страждають жінки, оскільки часто вони не можуть реалізувати свої можливості в повному обсязі.

Суспільство змінюється, відповідно, змінюються погляди на ті чи інші процеси, що відбуваються в суспільстві, проте продовжує існувати й нав'язуватися думка про ідеальний образ жінки в сім'ї, її поведінку шляхом придушення свого «Я». Громадське переконання з великими труднощами долає марновірство, що жінка може бути благополучна за однієї лише умови: якщо вона реалізувала себе як мати, відповідно, вона не може бути хорошим організатором або керівником. Один із ключових стереотипів суспільства, який насаджується жінкам, – це сім'я, діти та будинок.

Згідно з даними “The Global Gender Gap Report 2020” (Індекс гендерного розриву), який відображає глобальне дослідження країн світу за показником рівноправності за чотирма ключовими сферами, такими як економічна участь і кар'єрні можливості, освіта, здоров'я та виживання, політичні права та можливості, топ-10 країн за Індексом гендерної рівності склали Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Нікарагуа, Нова Зеландія, Ірландія, Руанда, Німеччина, Словенія. Україна посіла 59 місце серед 153 країн [2].

За Індексом гендерної нерівності 2020 року, що відображає такі аспекти людського розвитку, як репродуктивне здоров'я, економічний статус та розширення прав і можливостей жінок порівняно з чоловіками, Україна посідає 52 місце серед 162 країн [3].

На це впливає декілька умов, як зазначає Л. Бондаренко. Отже, багато українців виховані в переконанні, що місце жінки – у домашнього вогнища, але тільки 40% жінок проводять удома весь свій час (ця цифра включає жінок пенсійного віку), тоді як у Сполучених Штатах кількість сімей, у яких чоловік працює, а дружина веде господарство та виховує двох або більше дітей, складає всього 7% [4, с. 163–170].

Якщо жінка займається побутовими справами, це не означає, що вона мало працює. Насправді середньостатистична домогоспо-

дарка витрачає на роботу по дому від 48 до 70 годин на тиждень. У зв'язку з тим, що домогосподарки проводять більшу частину свого часу вдома, їм дуже складно задовольнити свої потреби, такі як економічні та соціальні, прикладом може бути потреба у визнанні, повазі, статусі, тобто у всьому тому, що задовольняє працюючих жінок.

Дослідження Л. Попова показали, що тоді, як частина жінок знаходить задоволення в ролі домогосподарок, загалом задоволеність життям, включаючи самооцінку і відчуття власної компетенції, вище у працюючих жінок. Ті жінки, які бачать себе тільки в ролі дружини й матері, часто відчують так званий синдром домогосподарки. Він виявляється в почутті безпорадності і безнадійності, частих депресіях, низькій самооцінці. Як показав американський досвід, роки, присвячені тільки турботам про сім'ю, позбавляють жінок відчуття самостійності та компетентності, приводять, як правило, до втрати власного «Я», можуть вести до алкоголізму, психічних та сексуальних розладів, навіть до суїциду [5, с. 164].

Незважаючи на підвищений ступінь трудової діяльності жінок, який сформувався в другій половині ХХ ст., все ще функціонує неписаний «соціальний договір», у якому закріплено поділ функцій у сім'ї і на ринку праці. Як згадувалося вище, історично протягом тривалого часу створювалась думка про те, що на представниць слабкої статі покладається основна відповідальність за ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, а обов'язком чоловіка є бути годувальником сім'ї, заробляти гроші. Це приводить до того, що (особливо з огляду на високий рівень зайнятості жінок) час чоловіків більшою мірою розподіляється між роботою і дозвіллям, а час жінок – між роботою, дозвіллям і діяльністю в домашньому господарстві.

Однією з поширених конфігурацій гендерної дискримінації для суспільства є дискримінація жінок з боку роботодавців в процесі найму, яка звужує їх перспективи влаштуватися на роботу, в тому числі на висококваліфіковані та високооплачувані посади.

Жінки менше представлені на керівних посадах майже в усіх відомих нам професіях, крім дошкільної, початкової і середньої освіти, а також наданні послуг салонів краси. Всі інші керівні посади у країні приблизно на 75% займають чоловіки. Яскравим прикладом, що демонструє гендерну нерівність у професійній сфері, може бути кількість жінок-політиків. Якщо порівняти кількість народних депутатів-жінок і депутатів-чоловіків у Верховній Раді України, то можна побачити, що жінок-політиків набагато менше, ніж чоловіків, а саме чоловіків-народних депутатів 87,5%, жінок-народних депутатів – 12,5% [6]. Порівнюючи від-

соток жінок у політиці сьогодні і ще 15–20 років тому, можемо відзначити, що він значно виріс, але якщо порівняти відсоток жінок-політиків в Україні з розвинутими країнами Європи, то ми значно відстаємо, що говорить про існування в нашому суспільстві гендерних стереотипів. Оскільки лише у 2015 році до Закону України «Про місцеві вибори» була внесена норма, яка висуває вимогу представництва осіб однієї статі у виборчих списках кандидатів у депутати місцевих рад у багатомандатних виборчих округах не менше 30% загальної кількості кандидатів у виборчому списку.

Роботодавці як у приватних, так і в державних секторах регулярно підкреслюють бажану стать працівника в оголошеннях про вакансії та використовують інформацію про сімейні обставини (наприклад, вагітність або кількість дітей), яку вони вимагають під час співбесід, щоб відмовити жінкам у роботі. Вік і зовнішність теж можуть стати перепоною, навіть якщо жінки повністю відповідають посаді з професійної точки зору [4, с. 165].

Згідно з даними, наведеними в доповіді Юрія Павленка на першій сесії 31-ї генеральної асамблеї Міжнародної ради жінок, яка відбулася восени 2006 року, середня зарплата українських жінок складає 38,7% від середньої зарплати чоловіків, так само в економіці України спостерігається тенденція, згідно з якою найбільш низький рівень оплати праці зафіксовано саме в тих сферах, де традиційно працюють жінки, а саме легкій промисловості, культурі та сфері послуг [7].

Відповідно до результатів дослідження «OECD International Development Statistic», середній робочий день чоловіка триває біля 7,5 годин, а жінка в середньому працює 8,4 години, при цьому отримує за це на 20% менше [8].

Низька заробітна плата жінок часто не розглядається як серйозна проблема, оскільки передбачається, що більшість жінок має доступ до інших джерел ресурсів через подружжя, інших членів своїх сімей, отже, може працювати за низьку заробітну плату, не потрапляючи до числа бідних. Економічна нерівність у доходах може, звичайно, згладжуватися за рахунок внутрішнього сімейного перерозподілу, але може й посилюватися. Також можуть бути інші, крім заробітної плати, джерела доходів, нерівність у доступі до яких буде впливати на гендерну нерівність.

Протягом багатьох століть жіноча «успішність» розумілась однозначно: шлюб був єдиним способом заявити про себе. У радянському минулому «жіночий кар'єризм» розглядався тільки як компенсація невдач в особистому житті. У цьому радянських людей переконувала як стратегія масмедійної культури (наприклад, кіно, публіцистика, романи), так

і конструювання владою життєвих сценаріїв тих жінок, які «проникли» в цю владу, в її вищі ешелони [9, с. 69].

Упереджене ставлення до сильних, ділових жінок зберіглося в пострадянський період. У сучасному українському суспільстві існують, за словами В. Сучкуватого, такі міфи про жіноче підприємництво:

1) «бізнес – не жіноча справа»; властивості характеру і стиль поведінки, необхідні для успіху в бізнесі, не сумісні з виконанням функцій дружини та матері;

2) «медико-біологічний», згідно з яким, вступаючи в конкурентну боротьбу, жінка йде проти свого «природного» призначення, і, як наслідок, її здоров'я погіршується, що може спричинити серйозні проблеми, а також приведе до падіння дітонароджуваності;

3) «художньо-публіцистичний», що виходить з іронічного скепсису щодо «дам-емансипе», за якого активна діяльність позбавляє жінку її «жіночності», сексуальної привабливості;

4) «психологічний», заснований на побоюванні, що жінка, ставши економічно незалежною, підвищить свої вимоги до обранця;

5) «егоїзм та самопожертва», що дублює чинну ще з радянських часів ідею про протистояння сфер сім'ї та роботи і необхідності вибору між ними;

6) «евристичний», що стверджує, що жінка від природи не здатна до прийняття швидких рішень в екстремальних ситуаціях, що нібито неминує у сфері бізнесу;

7) для жінки шлях у бізнес лежить тільки через «постіль» [10, с. 73].

Таким чином, розвиток жіночого підприємництва в Україні, згідно з В. Сучкуватим, обмежується такими трьома проблемами:

– несформований позитивний образ бізнес-леді як варіант гендерної ідентичності; для більшості населення характерна нетерпимість до такої соціальної ролі;

– модель успішності у справах перекривається парадигмою «вдалого заміжжя», що активно пропагується масмедіа;

– в українській культурі немає традицій егалітарної сім'ї, що надає жінці право на особистісну (фінансову, політичну) самостійність.

Важливо зазначити, що гендерні стереотипи занадто часто в Україні підтримуються самими жінками. Українські жінки вважають часто нормальним насильство з боку чоловіків. В Україні, за даними «OECD International Development Statistic», 73% українок взагалі не вважають проявом гендерного насилля принижуючі слова та образи, 22% українок вважають виправданим побиття жінки партнером за певних обставин. Водночас у сусідній Польщі таких жінок, які вважають насильство виправданим, лише 10%, в Румунії – 9%,

у Франції – 7%, в Канаді – 4%, а у Росії, до речі, – 25% [8].

Згідно з даними ООН, щорічно понад 1,1 млн. українок стикаються з фізичною та сексуальною агресією і тиском у своїй власній сім'ї, тоді як 40% українців взагалі вважають, що домашнє насилля – це приватна сімейна справа [11].

Незважаючи на наявність профільних Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», «Про попередження насильства в сім'ї» тощо, їх норми залишаються переважно декларативними з таких причин:

– низька обізнаність жінок (особливо в сільській місцевості) з міжнародними стандартами у сфері захисту від гендерної дискримінації; жінка часто не розуміє, що її права було порушено, особливо якщо йдеться про випадки дискримінації; за майже 10 років дії ЗУ «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» лише у 145 судових актах міститься посилання на цей закон, при цьому здебільшого справи ініційовано державними контролюючими органами (переважно у випадках реагування на факти вказівки статі працівника в оголошеннях про наявність вакансії), а не самими жертвами дискримінації;

– невміння представників юридичної професії, у тому числі суддів, ідентифікувати ті випадки, коли порушення прав та законних інтересів жінки стає наслідком дії дискримінаційних положень законодавства або гендерно нейтральних законодавчих актів, які на практиці призводять до дискримінаційних наслідків [12].

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, за останнє сторіччя соціальні ролі жінок у всьому світі зазнали сильних змін, адже жінки отримали доступ до таких сфер, як освіта, політика, бізнес, значно зросла частка їх участі в економіці, жінки вторгаються у сферу

ділової активності швидше й більш охоче, ніж чоловіки хотіли б цього. Незважаючи на це, у нашому суспільстві все ще правлять статево-рольові стереотипи, які впливають на ставлення жінки до самої себе і ставлення до неї оточення у зв'язку з її соціально-професійною активністю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Сушицька І. Трансформація ролі та становища жінки у сучасній українській сім'ї. 2013. URL: file:///C:/Users/andriy/Downloads/vdakkm_2013_3_27.pdf.
2. The Global Gender Gap Report 2015. URL: <https://gtmarket.ru/ratings/global-gender-gap-index>.
3. Gender Inequality Index // Human Development Reports. 2015. URL: <https://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/gender-equality/comparative-gender-profile-of-ukraine-.html>.
4. Бондаренко Л. Роль жінки: від минулого до сьогодення. *Суспільні науки і сучасність*. 1996. № 6. С. 163–170.
5. Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку. Київ : ТОВ «Основа – Принт», 2009. 248 с.
6. Верховна Рада України : офіційний вебпортал. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>.
7. Національна рада жінок України : офіційний сайт. URL: <http://nrzhu.org.ua/index.php/pro-nas>.
8. OECD International Development Statistic. 2014. URL: https://www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.30/2014/mtg_1/new_files/3_OECD_R.pdf.
9. Турецька Г. Ділова активність жінок і сім'я. *Соціологічні дослідження*. 2001. № 2. С. 67–73.
10. Сукуватий В. Бізнес-леді: міфи і реальність. *Соціологічні дослідження*. 2002. № 11. С. 69–77.
11. Декларація об искорененні насилля в отношении женщин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text.
12. Уварова О. Права жінок і гендерна рівність в Україні. *Українська Гельсінська спілка з прав людини*. 2016. URL: <https://helsinki.org.ua/prava-zhinok-i-henderna-rivnist-v-ukrajini-o-uvarova>.